SCIENCE CONNECTS PEOPLE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF

2026 / No. 1(1)

Contemporary Pedagogical and Philological Research

TA’LIM JARAYONIDA TAQQOSLASH USULI ASOSIDA BILIMLARNI TAHLIL QILISH KO‘NIKMASINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

KENJAYEVA YULDUZ G‘ULOMOVNA

Osiyo Xalqaro Universiteti İqtisodiyot va pedagogika fakulteti 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim jarayonida taqqoslash usuli asosida o‘quvchilarda bilimlarni tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantirishning pedagogik va metodik asoslari yoritilgan. Taqqoslash usulining o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, mantiqiy tafakkuri, tahliliy qobiliyati va bilimlarni umumlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, ta’lim jarayonida taqqoslash usulidan samarali foydalanish yo‘llari, uning didaktik imkoniyatlari va o‘quvchilarning intellektual faolligini oshirishdagi o‘rni ilmiy jihatdan asoslangan.

Kalit so‘zlar: ta’lim jarayoni, taqqoslash usuli, bilim, tahlil, tafakkur, mustaqil fikrlash, mantiqiy fikrlash, pedagogik metodika, o‘quv faoliyati, umumlashtirish, tanqidiy fikrlash.

Аннотация. В данной статье освещаются педагогические и методические основы формирования у учащихся навыков анализа знаний на основе метода сравнения в образовательном процессе. Раскрывается значение метода сравнения в развитии самостоятельного мышления, логического мышления, аналитических способностей и навыков обобщения знаний учащихся. Кроме того, научно обосновываются способы эффективного использования метода сравнения в образовательном процессе, его дидактические возможности и роль в повышении интеллектуальной активности учащихся.

Ключевые слова: образовательный процесс, метод сравнения, знания, анализ, мышление, самостоятельное мышление, логическое мышление,

педагогическая методика, учебная деятельность, обобщение, критическое мышление.

Abstract. This article discusses the pedagogical and methodological foundations of developing students' knowledge analysis skills through the use of the comparison method in the educational process. It highlights the importance of the comparison method in developing students' independent thinking, logical reasoning, analytical abilities, and skills in generalizing knowledge. Furthermore, the article scientifically substantiates effective ways of applying the comparison method in the educational process, its didactic potential, and its role in enhancing students' intellectual engagement.

Keywords: educational process, comparison method, knowledge, analysis, thinking, independent thinking, logical reasoning, pedagogical methodology, learning activities, generalization, critical thinking.

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o'quvchilarga faqat tayyor bilimlarni berish bilan cheklanib qolmasdan, ularning mustaqil fikrlash, olingan ma'lumotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va asoslangan xulosalar chiqarish qobiliyatlarini rivojlantirishni ham talab etmoqda. Chunki zamonaviy ta'limning asosiy maqsadi bilimli, mustaqil fikrlaydigan, turli axborotlarni tahlil qila oladigan va o'z bilimlarini amaliy faoliyatda qo'llashga qodir shaxsni shakllantirishdan iborat. Shu nuqtayi nazardan, taqqoslash usuli ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiruvchi, ularning tafakkurini rivojlantiruvchi hamda bilimlarni chuqur o'zlashtirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik vositalardan biri hisoblanadi.

Taqqoslash inson tafakkurining asosiy mantiqiy amallaridan biri bo'lib, o'rganilayotgan predmet, hodisa, tushuncha va jarayonlarning umumiy hamda farqli xususiyatlarini aniqlash orqali ularning mohiyatini anglash imkonini beradi. Ta'lim jarayonida mazkur usuldan foydalanish o'quvchilarga o'zlashtirilgan bilimlarni yangi bilimlar bilan bog'lash, mavjud ma'lumotlarni qayta ko'rib chiqish va ular o'rtasidagi

munosabatlarni aniqlash imkoniyatini yaratadi. Natijada o‘quvchi bilimlarni shunchaki eslab qoluvchi emas, balki ularni mustaqil tahlil qiluvchi, o‘zaro solishtiruvchi va xulosa chiqaruvchi faol subyektga aylanadi.

Amerikalik pedagog va psixolog Benjamin Blum tomonidan ishlab chiqilgan ta’lim maqsadlari taksonomiyasida tahlil qilish, sintezlash va baholash kabi fikrlash faoliyatining yuqori darajalariga alohida e’tibor qaratilgan. Keyinchalik L. Anderson va D. Kratvol tomonidan takomillashtirilgan ushbu taksonomiyada tahlil qilish o‘quvchilarning bilimlarni tarkibiy qismlarga ajratishi, ular o‘rtasidagi munosabatlarni aniqlashi va axborotlarning mazmunini anglashiga xizmat qiluvchi muhim kognitiv faoliyat sifatida talqin etiladi [1]. Demak, taqqoslash usuli orqali o‘quvchilarda tahliliy fikrlashni shakllantirish zamonaviy ta’lim maqsadlari bilan bevosita bog‘liqdir. Taqqoslash usulining pedagogik ahamiyati shundaki, u o‘quvchilarni o‘rganilayotgan mavzuga yuzaki yondashishdan uzoqlashtirib, uning ichki mazmunini anglashga yo‘naltiradi. Masalan, o‘quvchi ikkita tushunchani taqqoslash jarayonida ularning umumiy belgilarini aniqlash bilan bir qatorda, o‘ziga xos xususiyatlarini ham farqlaydi. Bu esa uning fikrlash faoliyatini faollashtiradi, bilimlar o‘rtasidagi mantiqiy bog‘liqlikni anglashga yordam beradi. Ayniqsa, turli fanlarni o‘qitishda taqqoslash usulidan foydalanish o‘quv materiallarining mazmunini chuqurroq o‘zlashtirish imkonini beradi.

Taqqoslash asosida bilimlarni tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantirish jarayoni o‘zaro uzviy bog‘langan bir nechta faoliyatlarni qamrab oladi. Dastlab o‘quvchilarga taqqoslanadigan obyektlar yoki tushunchalar taqdim etiladi. Keyinchalik ular o‘rtasidagi umumiy va farqli belgilar aniqlanadi, muayyan mezonlar asosida ma’lumotlar saralanadi va tizimlashtiriladi. Yakunda esa olingan natijalar umumlashtirilib, mustaqil xulosalar chiqariladi. Ushbu jarayonda o‘qituvchining vazifasi tayyor xulosalarni taqdim etish emas, balki o‘quvchilarni izlanishga, fikrlashga va o‘z qarashlarini asoslashga yo‘naltirishdan iborat. L.S. Vigotskiy ta’lim va

rivojlanish jarayonlarining o‘zaro aloqadorligini asoslab, ijtimoiy hamkorlik va muloqotning inson tafakkuri rivojlanishidagi ahamiyatini ta’kidlagan [2]. Ushbu nazariy qarashlar taqqoslash usulini juftlikda va kichik guruhlarda tashkil etishning pedagogik imkoniyatlarini ham ko‘rsatadi. Chunki o‘quvchilar birgalikda ishlash jarayonida o‘z fikrlarini bayon qiladilar, boshqa ishtirokchilarning qarashlarini tahlil qiladilar, o‘zaro munozara yuritadilar va umumiy xulosaga keladilar. Bunday faoliyat ularning nafaqat bilimlarini, balki muloqot madaniyati va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Taqqoslash usulini samarali tashkil etishda o‘qituvchi tomonidan taqqoslash mezonlarining to‘g‘ri belgilanishi muhim ahamiyatga ega. Chunki aniq mezonlarga asoslanmagan taqqoslash o‘quvchilarning fikrlash jarayonida chalkashliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli o‘rganilayotgan tushunchalarning mazmuni, vazifasi, tuzilishi, xususiyatlari, qo‘llanilish sohasi va o‘zaro bog‘liqligi kabi jihatlarga e’tibor qaratish lozim. O‘quvchilar ushbu mezonlar asosida ma’lumotlarni tahlil qilish orqali muhim belgilarni ikkinchi darajali belgilardan ajratishni o‘rganadilar.

Ta’lim jarayonida taqqoslash usulini Venn diagrammasi, T-jadval, klaster, muammoli savollar, aqliy hujum va taqqoslash jadvallari bilan uyg‘unlashtirish yuqori samaradorlikka erishish imkonini beradi. Masalan, Venn diagrammasi yordamida ikki yoki undan ortiq tushunchaning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash mumkin. T-jadval esa qarama-qarshi xususiyatlarni solishtirish, ma’lumotlarni guruhlash va tizimlashtirishga yordam beradi. Taqqoslash jadvallari orqali o‘quvchilar muayyan mezonlar asosida obyektlarni o‘rganib, ularning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlaydilar. Bunday metodlardan foydalanish o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirib, ularni mustaqil izlanishga undaydi. Masalan, an’anaviy ta’lim va interfaol ta’limni taqqoslash jarayonida o‘quvchilarga har ikkala yondashuvning o‘ziga xos xususiyatlari, o‘qituvchi va o‘quvchining faoliyati, bilimlarni o‘zlashtirish shakllari hamda ta’lim natijalarini aniqlash topshirilishi mumkin. Bunda o‘quvchilar an’anaviy ta’limda o‘qituvchining

yetakchi rolini, interfaol ta’limda esa o‘quvchining faol ishtirokini aniqlaydilar. Shu bilan birga, har ikkala yondashuvning umumiy maqsadi bilim berish va ta’lim samaradorligini ta’minlash ekanligini anglaydilar. Natijada ular o‘rganilgan ma’lumotlarni oddiy qayta bayon qilishdan ko‘ra, ularning mazmunini tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Taqqoslash usuli asosida bilimlarni tahlil qilish ko‘nikmasini rivojlantirishda muammoli vaziyatlardan foydalanish ham alohida ahamiyatga ega. O‘qituvchi o‘quvchilarga bir-biriga o‘xshash, ammo muayyan jihatlari bilan farqlanuvchi tushunchalarni taqdim etib, ularning farqlarini aniqlashni so‘rashi mumkin. Bunda “Ushbu tushunchalar o‘rtasidagi asosiy farq nimada?”, “Ularning o‘xshash jihatlari qanday?”, “Nima sababdan ular bir-biridan farq qiladi?” kabi savollar o‘quvchilarni chuqurroq fikrlashga undaydi. Ayniqsa, o‘z fikrini dalillar bilan asoslashga qaratilgan topshiriqlar tahliliy fikrlashni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

P.C. Abrami va uning hamkorlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik strategiyalarning samaradorligi tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantirishda maqsadli o‘qitish, muhokama va faol ishtirok muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi [3]. Bu holat taqqoslash usulidan foydalanishda ham o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlash, ularga mustaqil fikrlash va o‘z qarashlarini asoslash imkoniyatini yaratish zarurligini anglatadi.

Taqqoslash usulidan foydalanish o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish darajasini baholash imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Bunda o‘quvchining faqat to‘g‘ri javob berishi emas, balki taqqoslash mezonlarini belgilashi, muhim belgilarni aniqlashi, ma’lumotlarni tahlil qilishi, umumlashtirishi va mustaqil xulosa chiqarishi ham hisobga olinishi lozim. O‘quvchilarning tahliliy ko‘nikmalarini baholashda ularning fikrlarining mantiqiyligi, mustaqilligi, izchilligi va dalillarga asoslanganligi muhim mezonlar sifatida qaraladi. Shuningdek, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

foydalanish taqqoslash usulining imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Elektron taqdimotlar, interfaol jadvallar, raqamli diagrammalar va ta’lim platformalari yordamida o‘quvchilar turli ma’lumotlarni vizual tarzda taqqoslashlari, ularni tahlil qilishlari va natijalarni umumlashtirishlari mumkin. Bunday vositalar ta’lim jarayonining ko‘rgazmaliligini oshirish bilan birga, o‘quvchilarning axborot bilan mustaqil ishlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Taqqoslash usulini samarali qo‘llash uchun o‘qituvchi topshiriqlarni o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, bilim darajasi va fan mazmuniga mos ravishda tanlashi kerak. Dastlab sodda taqqoslash topshiriqlaridan foydalanib, keyinchalik murakkab tahliliy vazifalarga o‘tish maqsadga muvofiq. Shuningdek, o‘quvchilarga faqat farqlarni topish emas, balki ushbu farqlarning sabablarini tushuntirish, ularning ahamiyatini baholash va o‘z fikrlarini asoslash vazifalarini ham berish lozim. Ana shunday izchil metodik yondashuv natijasida o‘quvchilarda bilimlarni chuqur tahlil qilish va ulardan samarali foydalanish ko‘nikmalari shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim jarayonida taqqoslash usuli asosida bilimlarni tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantirish o‘quvchilarning intellektual rivojlanishi, mustaqil fikrlashi va bilish faoliyatini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu usul yordamida o‘quvchilar o‘rganilayotgan tushuncha va hodisalarning mohiyatini chuqur anglaydilar, ularning o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlaydilar, bilimlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunadilar hamda mustaqil xulosalar chiqaradilar. Taqqoslash usulini interfaol metodlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shunday ekan, taqqoslash usulidan ta’lim jarayonining barcha bosqichlarida maqsadli va tizimli foydalanish o‘quvchilarda tahliliy, tanqidiy va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning muhim metodik sharti hisoblanadi.

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Anderson L. W., Krathwohl D. R. (Eds.). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. – New York: Longman, 2001.

2. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

3. Abrami P. C., Bernard R. M., Borokhovski E., Waddington D. I., Wade C. A., Persson T. Strategies for Teaching Students to Think Critically: A Meta-Analysis // Review of Educational Research. – 2015. – Vol. 85, No. 2. – P. 275–314.

4. Bloom B. S., Engelhart M. D., Furst E. J., Hill W. H., Krathwohl D. R. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. – New York: Longmans, Green, 1956.

5. Krathwohl D. R. A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview // Theory into Practice. – 2002. – Vol. 41, No. 4. – P. 212–218.